

УДК 343.915

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

М. В. Забейда

студентка 5 курсу, група ПР-51, навчально-науковий інститут права
Науковий керівник – к.ю.н., професор В. І. Цимбалюк

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

У статті розглянуто кримінологічну характеристику злочинності неповнолітніх. Досліджено передумови скоєння злочинів неповнолітніми та проаналізовано особливості протидії злочинності неповнолітніх в Україні на сучасному етапі. Виділено основні її проблеми та шляхи удосконалення.

Ключові слова: злочинність, неповнолітня особа, злочинна поведінка, система заходів попередження злочинності, профілактика злочинності, правопорушення.

В статье рассмотрена криминологическая характеристика преступности несовершеннолетних. Исследованы предпосылки совершения преступлений несовершеннолетними и проанализированы особенности противодействия преступности несовершеннолетних в Украине на современном этапе. Выделены основные ее проблемы и пути совершенствования.

Ключевые слова: преступность, несовершеннолетний, преступное поведение, система мер предупреждения преступности, профилактика преступности, правонарушение.

The article deals with the criminological characteristics of juvenile delinquency. The preconditions for the commission of crimes by minors have been investigated and the peculiarities of counteraction to juvenile delinquency in Ukraine at the present stage have been analyzed. Its main problems and ways of improvement have been highlighted.

Keywords: crime, juvenile delinquency, criminal behavior, system of crime prevention measures, crime prevention, offense.

Проблема злочинності неповнолітніх була і є однією з найгостріших на всіх етапах історії будь-якої держави. На сьогодні в Україні немає визначеної концепції або національної програми запобігання злочинності серед неповнолітніх. Тому вивчення злочинності неповнолітніх з точки зору кримінології є вкрай важливим завданням, в першу чергу, з метою розуміння чинників, які зумовлюють даний вид злочинності і можливих шляхів дієвої профілактики злочинності неповнолітніх і молоді.

Загальні причини та умови злочинності неповнолітніх досліджували багато вчених: А. Долгова, В. Номоконов, В. Кудрявцев, І. Карпець, Н. Кузнецова, О. Джужі, І. Дольшик, А. Закалюк, та інших. Соціальні аспекти злочинності неповнолітніх, розглянуто в роботах Ю. Антоняна, Т. Перепелиці, В. Рибальської, С. Тарарухіна, А. Тузова та інших. Проблеми призначення покарання неповнолітнім приділялося багато уваги з боку науковців, зокрема М. Бажанова, Г. Кригер, М. Скрыбіна, К. Флоря та деяких інших авторів. Але особливості впливу загальних причин злочинності неповнолітніх спеціально не вивчались, хоча зазначена проблема є актуальною для розроблення заходів запобігання злочинності неповнолітніх на загальносоціальному рівні.

Мета статті – дослідити проблеми протидії злочинності неповнолітніх в Україні на сучасному етапі та проаналізувати шляхи їх удосконалення.

Під попередженням правопорушень неповнолітніх слід розуміти діяльність органів і служб у справах неповнолітніх, спеціальних закладів для неповнолітніх, спрямовану на виявлення і усунення причин і умов, що сприяють вчиненню неповнолітніми правопорушень, а також позитивний вплив на негативну поведінку окремих неповнолітніх.

Система профілактики злочинності і злочинів неповнолітніх у сучасних умовах повинна враховувати позитивний досвід і разом з тим нові вимоги суспільства. При цьому мається на увазі: поєднання державних і суспільних засад, сил і ресурсів у цій діяльності; об'єднання п'яти завдань: впливу на особу, середовище, діяльності суб'єктів виховання і профілактики, громадської думки; розподіл функцій між окремими учасниками профілактичної діяльності з тим, щоб протидіяти дублюванню, спробам робити «все за всіх»; визначення сфери застосування заходів виховання, забезпечення нормальних життєвих умов, соціальної допомоги і власне профілактики, включаючи її правові форми; перехід у разі необхідності від переважно загальновиховних до правових заходів впливу, забезпечення його достатності і своєчасності [7, С. 96].

Загальносоціальний рівень попередження злочинності і злочинів неповнолітніх можна визначити як комплекс таких великомасштабних заходів, що поліпшують можливості сімейного, шкільного, трудового виховання неповнолітніх, їх дозвілля (в тому числі у рамках певного контингенту, території тощо), метою яких є орієнтація на пом'якшення, нейтралізацію, усунення тих недоліків і прогалин у загальній системі соціального виховання, умовах життя неповнолітніх, які найбільш часто продукують злочини у середовищі підростаючого покоління або сприяють їм. Такі заходи є базовими для спеціальної профілактики, розширюють її можливості [4, С. 97].

Учасниками (суб'єктами) попередження злочинності і злочинів неповнолітніх є: комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України, виконавчі комітети обласних, міських, районних у містах, районних рад народних депутатів; загальноосвітні школи і професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх органів охорони здоров'я; притулки для неповнолітніх при службах у справах неповнолітніх; суди; прийомники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ; виховно-трудова колонія Міністерства внутрішніх справ України. У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх беруть участь у межах своєї компетенції інші державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування, підприємства, заклади і організації незалежно від форм власності, окремі громадяни [6, ст. 85].

Отже, система заходів попередження злочинності неповнолітніх базується на засадах загальносоціального характеру, які призначені забезпечити необхідний рівень добробуту, культури, виховання та навчання молодих людей. Ця система заходів: діє у співвідношенні з соціальною, економічною, молодіжною, карною політикою держави, яка реалізується через низку цільових програм надання матеріальної та іншої допомоги сім'ям і дітям, запобігання бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх; має самостійну законодавчу базу – комплекс правових актів, що регулюють питання створення оптимальних умов життя, виховання дітей і молоді, захисту їх прав та інтересів, нейтралізації негативного впливу на них, запобігання бездоглядності, аморальним проявам і т. ін.; забезпечує діяльність усіх суб'єктів профілактики злочинів серед неповнолітніх, яка спирається на відповідну інформаційно-аналітичну базу та забезпечується бюджетним фінансуванням.

Основним найважливішим етапом профілактики злочинності неповнолітніх є рання профілактика. Далі йдуть етапи: безпосередньої профілактики; профілактики на момент перед злочинної поведінки, і, нарешті, профілактики рецидиву. Ці етапи профілактики спрямовані на те, щоб відповідно:

1) оздоровити середовище і надати допомогу неповнолітнім, які опинилися у несприятливих умовах життя і виховання ще до того, як негативний вплив цих умов істотно виявиться у поведінці цих осіб (етап ранньої профілактики);

2) не допустити переходу на злочинний шлях і забезпечити виправлення осіб із уже значним ступенем дезадаптації, які вчиняють правопорушення незлочинного характеру (етап безпосередньої профілактики);

3) не допустити переходу на злочинний шлях і створити умови для виправлення осіб, які систематично вчиняють такі правопорушення, характер і інтенсивність яких свідчать про вірогідність вчинення злочину у найближчому майбутньому (етап профілактики на час передзлочинної поведінки);

4) попередити рецидив підлітків, які раніше вчинили злочини (профілактика рецидиву) [1, С. 76].

Заходи раннього попередження мають своїм змістом: попередження і усунення істотних порушень нормальних умов життя і виховання неповнолітніх шляхом нагляду і контролю за додержанням правових норм, що регулюють ці умови, надання соціальної допомоги у різноманітних формах для своєчасного їх поновлення; усунення джерел негативного впливу на умови життя і виховання неповнолітніх; цілеспрямоване коригування відхилень у розвитку особи на початковій стадії, а також нормалізацію умов і оздоровлення середовища життя і виховання конкретних підлітків або їх певних груп [8, С. 35].

Заходи безпосередньої профілактики необхідні, якщо на попередньому етапі не було відвернуто формування у неповнолітнього схильності до правопорушень і він почав їх вчиняти. На цьому етапі також здійснюються заходи щодо нормалізації умов життя і виховання, оздоровлення середовища.

Заходи щодо самих неповнолітніх, яких помічено у правопорушеннях незлочинного характеру, включають: взяття на облік в органах, що здійснюють профілактику злочинів неповнолітніх, виховну роботу і контроль, які продовжуються (у тому числі через громадських вихователів); громадський вплив; влаштування до спортивно-трудова таборів і клубів. Зокрема, досвід взаємодії шкіл із спеціалізованими районними клубами і спортивно-трудова таборами показав, що є можливість протягом літа подолати відставання навіть тих учнів, які не встигають з двох-трьох предметів, і тим самим усунути їх відчуження від школи;

- вплив через органи, що розглядають адміністративні правопорушення неповнолітніх, шляхом попередження, передачі під нагляд, влаштування до спеціальних виховних закладів;
- цивільно-правові заходи (відшкодування збитків).

Заходи попередження рецидиву включають:

а) діяльність інспекторів кримінальної міліції, слідчих, прокурорів, суддів щодо виявлення і усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми (наприклад, внесення подань, окремих ухвал); використання виховно-профілактичного впливу самого судочинства;

б) своєчасне вилучення зброї і знарядь злочинів у раніше засуджених підлітків;

в) правову і моральну підготовку до життя на волі засуджених, які підлягають звільненню; трудове і побутове влаштування неповнолітніх, звільнених з місць позбавлення волі або засуджених до заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, і контроль за їх поведінкою. Така робота ведеться співробітниками місць позбавлення волі, громадськими вихователями, органами соціального захисту і допомоги сім'ям та неповнолітнім і контролюється прокуратурою [5, С. 52].

Отже, під профілактикою злочинності слід розуміти спеціальний вид діяльності уповноважених на це державних органів, громадських формувань і окремих осіб, спрямований на здійснення системи певних заходів з виявлення та усунення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів та вплив на осіб, що схильні до протиправних дій.

По іншому, профілактика злочинності – це своєрідний, найбільш гуманний спосіб боротьби зі злочинністю, засіб підтримання належного рівня правопорядку в суспільстві, забезпечення прав і законних інтересів громадян.

Профілактика злочинності як і кожна дисципліна ґрунтується на певних принципах, панівних загальних положеннях, недотримання яких може потягнути за собою ряд негативних наслідків та звести нанівець проведену в цьому напрямку роботу.

До таких принципів насамперед відносяться:

1. Законність – дотримання під час проведення профілактичної роботи приписів нормативних актів.

2. Гуманізм – моральне людяне ставлення до об'єкта профілактики. Недопустимо застосовувати під час проведення профілактичної роботи до осіб фізичне насильство, приниження людської гідності тощо. Бувають непоодинокі випадки, коли працівники міліції під час затримання осіб, проведення допитів та інших дій вдаються до застосування спеціальних методів (заякування, фізичний, психічний тиск). Такі дії згідно діючого законодавства недопустимі. По-перше, особи, що вдаються до таких методів, можуть підпадати під дію кримінального закону. З іншої сторони, такі дії викликають озлобленість у винних осіб, і ні про який виховний вплив не може бути і мови. Тому повинна бути пріоритетність методів переконання над методами примусу.

3. Індивідуальний підхід. Цей принцип означає, що до кожної особи слід підійти під час проведення профілактичної роботи з урахуванням її індивідуальних вольових, психічних, професійних та інших особливостей. Що може бути дієвим для однієї особи, те може бути шкідливим (протипоказаним) для іншої.

4. Комплексність. Найбільш дієвий результат приносить не окремий якийсь засіб профілактики, а цілий комплекс, які гармонійно один одного доповнюють. У випадку, якщо не спрацює один, тоді можуть спрацювати інші.

5. Своєчасність – профілактична робота повинна бути здійснена своєчасно, щоб не дати злочинному наміру перерости в конкретні дії, злочинний акт, так як тоді вже злочин попереджати пізно.

Розрізняють в кримінології дві форми профілактики: рання та безпосередня, що мають за мету недопущення злочинних дій на певному етапі виникнення чи реалізації злочинного умислу. Якщо певна робота проводиться з особами ще на першому етапі можливого становлення особи на злочинний шлях, то така робота називається ранньою профілактикою. Коли вже особа знаходиться на стадії підготовки до злочину до моменту добровільної відмови від нього, то тут діє безпосередня профілактика стосовно даного злочину.

Під час подальшої розбудови системи профілактики злочинів серед неповнолітніх слід враховувати попередній позитивний досвід і разом з тим нові суспільні вимоги. В цілому запобіжна діяльність повинна носити системний характер. Профілактичні заходи мають здійснюватися суб'єктами запобігання як на рівні видання спеціальних нормативно-правових актів, так і на рівні проведення загально-профілактичної й індивідуальної роботи з підлітком, що потребує відповідного впливу. Зрештою, створення надійної та ефективної системи запобігання злочинам серед неповнолітніх дасть змогу вирішити багато суспільних проблем і насамперед забезпечить зниження злочинності у майбутньому та зміцнення правопорядку в цілому в державі.

Список використаних джерел:

1. Голіна В. Проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх з психічними аномаліями / В. Голіна, В. Смельянов, П. Петрик // Право України. – 2005. – № 10. – С. 74–76.
2. Запобігання наркоманії і токсикоманії серед неповнолітніх // Право України. – 2005. – № 2. – С. 59–62.
3. Заросинський О. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: деякі аспекти // О. Заросинський, І. Васильківська // Право України. – № 1. – 2004. – С. 95–98.
4. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / за заг. ред. О. М. Джузи. – К., 2001. – 431 с.
5. Левицька Л. Удосконалення кримінального законодавства щодо запобігання молодіжній злочинності / Л. Левицька // Науковий вісник економічного інституту. – Ірпінь, 2004. – № 7(10). – С. 17–23.
6. Омеляненко Г. Злочин вчинив неповнолітній / Г. Омеляненко // Правовий всеобуч. – № 8. – 2002. – С. 22–26.
7. Шакун В. І. Суспільство і злочинність : навч. посібн. / В. І. Шакун. – К., 2003. – 271 с.
8. Яровий А. Проблеми правового регулювання діяльності установ виконання покарання для неповнолітніх / А. Яровий // Вісник Академії правових наук України – 2005. – № 7 (20). – С. 51–58.